

NEOKONZERVATIVIZMUS ISMERETELMÉLETI NÉZŐPONTBÓL

Borbély Zoltán

egyetemi hallgató, ELTE ÁJK PTI

Illés Gábor

tudományos segédmunkatárs, MTA TK PTI

(Mándi Tibor: *Ideológia és hagyomány. A politikai tudás problémája az angolszász konzervatív és neokonzervatív politikai gondolkodásban*. Budapest, Századvég Kiadó, 2012.)

„[...] amikor én a racionalizmus ellen érvelek, akkor nem a ráció ellen szólok. Az én értelmezésemben a racionalizmus, egyebek mellett, nagyon is ésszerűtlen. Hogy a rációnak helye van a politikában, egyáltalán nem kétlem, de én racionalizmuson azt a tant értem, amely szerint semmi másnak nincs helye a politikában [...]

nem hiszem sem azt, hogy az ész képes lenne az erőszak kizárására (még hosszú távon sem), sem azt, hogy ha az ész nem képes erre, más sem alkalmas e feladatra. [...] Röviden azt mondanám, hogy az a politika, amelyre én gondolok, a beszélgetés politikája, az Ön által hirdetett érvelés politikája helyett.”

(Michael Oakeshott levele Karl Popperhez, 1948. január 28.)

[...] ellenzem a be-nem-avatkozás, a várjunk-és-majd-meglátjuk szellemét, és hogy egy erős s talán nem teljesen igazságos szót használjak, az önelégültséget. [...] Azért vagyok a reformok híve, mert saját jogukon bízom bennük [...] Ez a morális idealizmus különbözik a »morális viselkedés« Ön által emlegetett »hagyományától«.

(Karl Popper levele Michael Oakeshotthoz, 1948. január 31.

Mindkét levél Horkay Hörcher Ferenc fordítása.)

Mándi Tibor könyvének megértéséhez a kulcsot Lakatos Imre Kant-parafraze, pontosabban annak a szerző által saját szakterületére adaptálása jelenti. Mint Mándi írja: „a politikai eszmetörténet a politikai filozófia nélkül vak, a politikai filozófia a politikai eszmetörténet nélkül pedig üres.” (Mándi, 2012: 28.). A könyv koncepcionális célja tehát, mondhatjuk, ha összebékíteni nem is,

de „korrekt munkakapcsolatba” hozni Leo Strausst és Quentin Skinnert. Írá-sunk szerkezete a könyv ezen céljához kísérel majd meg illeszkedni.

Ennek alapján a szerző új perspektívából közelít az angolszász politikai gondolkodás történetéhez. Kutatásához egy sajátos episztemológiai nézőpon-tot választ, amely lehetővé teszi számára, hogy a politikai filozófia és a politi-kai eszmetörténet szimbiózisán keresztül világítsa meg a konzervatív és neo-konzervatív pozíciók sajátosságait és egymáshoz való viszonyukat. Mándi sze-rint a neokonzervativizmus *differentia specificá*ja a politikai tudásról alkotott sajátos felfogása. Ez a felfogás ugyanis eltér mind a szkeptikus-hagyomány-elvű konzervatív, mind a racionalista-ideologikus „társadalommérnöki” felfo-gástól.

A fentiek talán világossá teszik a mottónak választott levélváltás számunk-ra fontos elemeit is: az ugyanis Mándi Tibor művének mind politikai ismeret-elméleti, mind eszmetörténeti szálát jól illusztrálja. Az elsőt azzal, hogy rámu-tat: a politikai tudás problémájának valódi súlyát a *hogyan éljünk?* kérdéséhez való kapcsolódása adja, amely a szerzőt egyfelől a relativizmus, másfelől – a gyakorlati politikával kapcsolatban – a cselekvőképesség problémájához fogja vezetni. A másodikat azáltal, hogy a könyv címében szereplő *hagyomány* emblematikus figurájával, Michael Oakeshottal szembeni korabeli kritikák irányából is ízelítőt kaphatunk – még ha egyelőre nem is egy neokonzervatív, hanem egy liberális szerző tollából.

POLITIKAI TUDÁS

„*Nil mortalibus ardui est; Caelum ipsum petimus stultitia*” („Nincs oly vész, ami visszatart! / gyarlók, már az eget vívjuk [...]” – *Bede Anna fordítása*) – ezzel a Horatius-idézettel kezdődik Michael Oakeshottnak a bábeli toronyról írt má-sodik esszéje (Oakeshott 1999). A tökéletesség nagyravágyó emberi keresése által okozott katasztrófa ismertetése után pedig, a szöveg záróakkordjaként, egy állítólagos bábeli költő által levont tanulságot olvashatunk: „*Those who in fields Elysian would dwell / Do but extend the boundaries of hell.*”

Hogy némi benyomást szerezzünk a szöveg hatásáról: Oakeshott egyik ta-nítványa megemlíti, hogy az idézett szöveg fogadtatása az előadás helyéül szolgáló konzervatív klubban meglehetősen vegyes volt. Sokan ugyanis a va-lamiféle alapállásában tagadó, pesszimista, rossz értelemben vett „konzerva-tív” álláspont igenlését látták benne. Pedig szerinte Oakeshott csak az embe-ri állapot általános sajátosságairól szeretett volna elmondani valamit (Fuller, 1999: xiii.). Talán nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy a „tökéletesség keresésének” (Oakeshott 2001, 473.) emberi társadalmakra gyakorolt tragikus következményeiről volt szó – amit az emberi tudás korlátairól való megfede-dkezés okoz.

A fentiek alapján alighanem magától értetődő, miért Oakeshott munkásságát választja Mándi Tibor az angolszász konzervatív gondolkodás szkeptikus vonulatának szemléltetésére. Szerinte azonban – talán mondhatjuk: Timothy Fuller fentebb idézett véleményével némileg ellentétben – Oakeshott politikai tudásról alkotott felfogásának nagyon is releváns következményei vannak a politikai cselekvésre nézve.

Technikai és gyakorlati tudás oakeshotti elválasztásából következően (Oakeshott, 2001b: 128–132.) „a politikai tudás teljessége csakis az adott politikai közösség gyakorlatában, a hagyományban lelhető fel” (Mándi 2012, 38.) – így a gyakorló politikus tevékenysége során csak a „hagyomány sugalmazásaira” támaszkodhat, mivel bármiféle ideológia gyártása a hagyomány elszegényítésével lenne egyenlő. Oakeshott egyik szellemes metaforájával élve: „A politikai ideológia távolról sem a politikai tevékenység félisten szülője – nagyon is evilági mostohagyereke annak.” (Oakeshott 2001, 159.) Ez az álláspont – mutat rá Mándi Oakeshott kritikusai nyomán – „elvont értelemben” – azaz egy hagyomány konkrét kontextusától függetlenül – megválaszolhatatlannak nyilvánítja a *mi a teendő?* kérdését.

Mándi Tibor ezt a felfogást problematikusnak véli, és ezzel korántsem áll egyedül: ha nem tévedünk nagyot, valami hasonló volt a problémája Poppernek is 1948-as levelében, amikor „önelégültséggel” vádolta levelezőpartnerét. És, ami a könyv szempontjából sokkal fontosabb: a szerző rámutat, hogy Friedrich Hayek is hasonló okokkal magyarázza híres tanulmányában, hogy „miért is nem konzervatív”: „A konzervativizmus [...] az elméletekkel szembeni bizalmatlanságával [...] önként lemond azokról a fegyverekről, amelyekre az eszmék harcában szükség volna.” (Idézi: Mándi, 2012: 43.)

Mindazonáltal – Hayek önmeghatározásával és az esetleges eltérő értelmezésekkel szemben¹ – Mándi Tibor úgy véli, hogy Hayek nagyon is konzervatívnak tekinthető – csak éppen egy másfajta, a tiszta hagyományelvűség helyett a tradíciók ideológiai formába öntését szorgalmazó konzervatív álláspontot képvisel. Ezt az Oakeshott és Hayek álláspontja között fennálló hasonlóságokkal támasztja alá: mindenekelőtt a hasonló episztemológiai elképzelésekkel. A tudás Hayek által a piac működési mechanizmusában megfigyelt „szétszórt”, helyhez és időhöz kötött volta rokonítható Oakeshott „gyakorlati”, és Polányi Mihály „hallgatólagos” tudáskonceptciójával. Ebből adódóan hasonlóak az Oakeshott és Hayek által azonosított veszélyek is: Hayek a „spontán rend” legfőbb ellenségét a „konstruktivista racionalizmusban” látja, melynek eszmei eredetét is ugyanoda vezeti vissza, mint Oakeshott – nevezetesen Descartes-hoz és Baconhoz. További érv a két álláspont rokonsága mellett a kettejük által elképzelt kívánatos politikai rend hasonlósága – amely nyilvánvalóan következik a politikai tudásról alkotott, sokban megegyező elképzelésükből: a *rule of law*, az egyéniség kibontakoztatásának lehetősége, és az organikusan fejlődött intézmények iránti szimpátia egyaránt közös a két gon-

dolkodóban. Ezekkel a hasonlóságokkal alapozza meg Mándi Tibor azon véleményét, hogy – még ha a különbségek elmosása hiba is lenne – a fenti értelemben vett *ideológia* és *hagyomány* között „van átjárás”, ez pedig elég arra, hogy mindkettejüket konzervatívnak nevezzük.

A korábbiakban már utaltunk rá, hogy a Mándi Tibor könyvének egyik alapfeltevése, hogy a politikai tudás problémája szorosan kapcsolódik a kíváncsú politikai berendezkedés problémájához: a *mit tudhatunk?* kérdésének mindig van következménye a *hogyan élünk?* kérdésének terén. Ez az aspektus előkerült már Oakeshott és Hayek kapcsán, de ugyanúgy benne van a könyvben többször felbukkanó szókratészi álláspontban, vagy a mottóként hosszabban idézett *Töprengések* híres burke-i soraiban: „Akadémiájuk ligetében egyetlen fasor végén sem látni egyebet, mint a bitót.” A szerző ennek a kérdéskörnek – a politikai tudásról és a kíváncsú politikai berendezkedésről alkotott elképzelések összefüggéseinek – szenteli könyve utolsó fejezetét.

Mándi Tibor három táborot különít el. A „racionalista” tábor (1) jellegzetes képviselőiként *Az állam* platóni érvelését és Thomas Hobbes munkásságát említi, amelyek, bár a racionalista episztemológiából konkrét jellegzetességeiket tekintve eltérő következtetéseket vonnak le valamiféle *summum bonum* létezését illetően, közös ismeretelméleti kiindulópontjuk elég ahhoz, hogy mindkettő – mint a szerző fogalmaz – „egy lényegében totalitárius kormányforma támogatásához vezessen” (Mándi, 2012: 158.).

A „relativisták” (2) álláspontjának illusztrálására – aligha meglepő módon – Max Weber nézeteinek rövid áttekintésével kerül sor. Mándi Tibor úgy érvel: bár tények és értékek megkülönböztetésére alapuló weberi koncepció elvben kizárná a normatív következtetéseket, Weber értékpreferenciái mégiscsak hatással voltak tudományos elméletére. A „világ varázstalanításának”, azaz az előrehaladó racionalizációnak és bürokratizálódásnak egyfajta ellensúlyaként nagy hangsúlyt helyezett a politikai vezetés faktorára, mivel „korának igazi fenyegetését a stagnálásban és megkövülésben látta, nem pedig az esetleges karizmatikus áttörésekben” (Wolfgang J. Mommsent idézi: Mándi, 2012:163.). Ebből adódóan a „relativista” pozíciók közös sajátossága a politikai vezetésre helyezett nagyobb hangsúly. Ha jól látjuk, Mándi Tibor álláspontja Weberrel kapcsolatban tulajdonképpen nem más, mint hogy „az értékítéletek, amelyeket a politikatudomány, a szociológia vagy a közgazdaságtan kitessékel a bejáraton ajtón, a hátsó bejáraton át szöknek vissza ezekbe a tudományokba” (Strauss, 1994: 28.).

A kérdés a könyv szerint ezek után az: hogyan található olyan középút a két tábor között, amely mindkettő káros következményeitől mentes. Azaz: egy olyan episztemológiát kell keresnünk, amely elkerüli a racionalista ismeretelmélet túlzásait, mindazonáltal nyitott bizonyos erkölcsi problémák racionális megválaszolására is. Erre a problémára a szerző szerint sem Karl Popper, sem Leo Strauss koncepciója nem ad kielégítő választ.

A megfelelő középutat (3) Mándi Tibor Polányi Mihály „hallgatólagos tudásról” alkotott elképzelésében véli megtalálni, amely szerint az emberi tudásnak van egy artikulálhatóvá soha nem tehető szegmense, így mindig többet tudunk, mint amennyit el tudunk mondani. Polányi összességében egyszerre tesz hitet a modern nihilizmus megoldásának fontossága és a racionalizmus (azaz kifejthető tudás) korlátaira való rámutatás mellett. Ennek politikai konzekvenciái Polányinál: individualista alapú társadalomszervezés, a „spontán rend” igenlése, illetve feltételezett analógia a tudományos kutatás általa elképzelt mintája, a piacgazdaság működése és a szokásjog fejlődése között. Visszajutottunk Hayekhez – és sok tekintetben Oakeshotthoz. Utóbbi szerző munkássága azonban Mándi szerint nem alkalmas a felvetett probléma megoldására, mivel „azzal, hogy a politikai cselekvés alapjaként kizárólag a »hagyomány sugalmazásait« hajlandó elismerni, úgy tűnik, nem vesz tudomást a relativizmus problémájáról, sőt, talán még azzal is vádolható, hogy hozzájárul ahhoz”.² (Mándi, 2012: 172.)

A politikai tudás „köztes” felfogása Mándi Tibor szerint egy korlátozott kormányzatot von maga után. Ahhoz hasonló, amelyről olyan klasszikus (azaz 18–19. századi) liberális szerzők, mint Mill és Tocqueville, illetve az amerikai alapító atyák beszéltek. Mind a politikai tudás „középutas” felfogása, mind a klasszikus liberális szerzők fontos szerephez jutnak a könyv eszmetörténeti részében, amely az itt röviden ismertetett elméleti keretet kívánja tartalommal megtölteni – hiszen tudjuk: „a politikai filozófia a politikai eszmetörténet nélkül üres”.

ESZMETÖRTÉNET

A politikai tudás problémája kapcsán láthattuk, hogyan térnek el egymástól a „szigorúan” tradicionalista konzervatív, a hayeki és a – Poppernek tulajdonított – liberális felfogások. A neokonzervatív gondolati áramlat Mándi Tibor műve szerint jelentős részben Hayek szabadságeszméjében gyökerezik. A mű az amerikai külpolitika irányváltásain keresztül kísérel meg bizonyítani, hogy a neokonzervativizmust a hagyományos konzervativizmustól elsősorban a politikai tudáshoz való viszonya különbözteti meg. Ez az új szellemiség a külpolitika területén középutat képez a nixoni-kissingeri „hagyományos” realista és a carteri „liberális idealista” megközelítés között.

Ez a középutasság abban áll, hogy a „realisták” szkeptikus megközelítése helyett a neokonzervativizmus szerint a politikai gyakorlatban elkerülhetetlen az „ideologikus”, „tehát általános eszmékre, elvont elvekre épülő politizálási stílus korlátozott alkalmazása” (Mándi, 2012: 73. – kiemelések tőlünk: B. Z.–I. G.). Másfelől viszont – szemben a carteri felfogással – a neokonzervatívok rehabilitálták a „nemzeti érdek” „realista” fogalmát.

Az eddig tárgyalt tudáseméleti pozíciók rokoníthatók a nemzetközi kap-

csolatok bizonyos iskoláival (Vö. Békés, 2009: 199–209.). A liberális bázisú „idealizmus” irányzata a kanti *kategorikus imperatívusz* erkölcsi erejét az államok között próbálja érvényesíteni. Ezzel szemben a realista iskola kiindulópontja az a hobbesi álláspont, mely az emberekre és az államokra vonatkozó erkölcsöt elkülöníti, így az államok közötti természetes állapotnak a háborús fenyegetettséget tételezi. Az előbbi iskola – mutat rá Békés – a *Sollen* normatív álláspontján áll, addig a realisták a *Sein* világaként szemlélik a nemzetközi viszonyokat.

Esettanulmányában Mándi Tibor érzékelteti, hogy a nemzeti érdek és a morális alapok összekapcsolása a neokonzervatívoknál jelent meg először, méghozzá a Kissinger-féle realista iskola bírálata során. A neokonzervatívok első generációja (köztük Irving Kristol, Jeane Kirkpatrick és Norman Podhoretz) szerint a tisztán „amorális”, reálpolitikai megközelítés alkalmatlan a nemzeti érdekek érvényesítésére, illetve a szovjet birodalom legyőzésére, mert eltekint a konfliktusok erkölcsi és politikai jellegétől.

A Ford-kormányzat időszaka után a korábbi „amorális” realista külpolitikai irányzatot a nemzetközi kapcsolatok másik iskolája, a (liberális) idealizmus váltotta fel. Jimmy Carter külpolitikájának centrumában az amerikai eszményekhez való visszatérés és az emberi jogok tiszteletben tartatása állt. A realista elképzelések talaján álló konzervatívok a carteri idealizmust – a világbéke megteremtésének elgondolását és a *Sollen* világa felé történő elmozdulást – hibásnak tartották. Ebben a vélekedésben a neokonzervatívok is osztoztak: Kirkpatrick szerint „a Carter-kormányzat külpolitikája [...] a realizmus hiánya miatt vallott kudarcot” (Idézi: Mándi, 2012: 104.). A liberálisok és a konzervatívok többségében a sorozatos külpolitikai kudarcok megrendítették a békés egymás mellett élés illúzióját, és a nemzeti érdek hatékony képviselője, a szovjet fenyegetés hangsúlyozása került előtérbe a hetvenes évek végén.

Erre és a hatvanas évek végére létrejövő ellenkultúrára való válaszként fogalmazta meg Irving Kristol tézisé, mely szerint „a konzervatív többséget csakis az elvont politikai eszmék [azaz az Oakeshott által elutasított ideológia – B. Z. – I. G.] mozgósító ereje segítségével lehet létrehozni. Ezeket az eszméket pedig az amerikai államalapítás klasszikus liberalizmusában lehet megtalálni” (Idézi: Mándi, 2012: 85.). Így a neokonzervatívok első nemzedéke a klasszikus liberalizmus által vallott értékek védelmét hirdette meg.

A reagani külpolitika morális síkra terelődését jelzi a Szovjetuniónak, mint a „Gonosz Birodalmának” láttatása. A hidegháború megszűnése viszont azt a látszatot eredményezte, hogy a liberális demokrácia győzedelmeskedett. Ezzel a korábbi neokonzervatív külpolitikai program okafogyottá vált. Az ismertett történelmi folyamatot a legtöbb szerző a neokonzervativizmus válságaként írta le, amit a legjobban talán Norman Podhoretz véleménye szemléltet: „ami a neokonzervativizmust megölte, az nem a vereség volt, hanem a győzelem; nem a kudarcba halt bele, hanem a sikerbe.” (Mándi, 2012: 117.)

Azonban az irányzat 2001. szeptember 11-e után új ellenséggel szemben határozta meg önmagát. A neokonzervatívok második generációja (köztük Robert Kagan és William Kristol) szerint a kialakult békét továbbra is a reagani külpolitika erkölcsi felsőbbrendűsége mentén lehet fenntartani, ami egy „jóindulatú globális hegemoniaként” (Mándi 2012, 118.) is felfogható. 2001. szeptember 11-e után a külpolitikai gyakorlatban felerősödött az amerikai eszme terjesztésének folyamata. Ezzel azonban az amerikai külpolitika sok „rég” neokonzervatív szemében is túlzottan ideologikussá vált – Mándi Tibor Francis Fukuyamát és Jeane Kirkpatricket hozza példaként.

A neokonzervatív „alapeszme” ideológiai hatását mutatja, hogy a kilencvenes évektől nem csupán a jobboldal, hanem a baloldal megújulásában is kulcsszerepet játszott az ún. „harmadik út” formájában. Mándi könyvének második esettanulmánya ezt a folyamatot vizsgálja. A hetvenes évek válságaira válaszul meginduló gazdasági struktúraváltás, melyet Reagan és Thatcher neve fémjelzett, elszakadt a keynesiánus kereslettermelés politikájától, amit az addigi baloldal védelmezett (vö. Körösi, 1989: 140.). Egedy Gergely szerint a hayeki eszmén alapuló jobboldali gazdaságpolitika hatását mutatja, hogy a brit „Munkáspárt is csak egy olyan új elvi platformmal tudott választást nyerni 1997-ben (»New Labour«), amely [...] igen sokat átvett belőle” (Egedy, 2005: 249.). Mándi Tibor megállapítása egy lépéssel tovább megy, és kimondja, hogy „A harmadik út rövid tündöklése nem más, mint a hetvenes-nyolcvanas évek neokonzervatív fordulatának utolsó fejezete.” (Mándi, 2012: 154.) A „harmadik út” így szerinte önálló politikai ideológiaként nem, csupán politikai jelenséggént értelmezhető.

Reményeink szerint megfelelően sikerült bemutatnunk, hogy a politikai esztétörténeti esettanulmányokban a neokonzervativizmus vizsgálatával hogyan sikerült tartalommal megtöltenie Mándi Tibornak a politikai tudásra vonatkozó reflexióját.

AZ ÖSSZKÉP

Az ismertetés elején felvetett problémához visszatérve: Chicago és Cambridge, azaz Strauss és Skinner elméleti összebékítése nagy valószínűséggel kivihetetlen vállalkozás. Amennyire azonban egy konkrét probléma elemzése kapcsán lehetséges, annyira Mándi Tibor számára megítélésünk szerint sikerült. Értjük ez alatt azt, hogy a szerző úgy volt képes tárgyalni egy alapvető politikai ismeretelméleti, és egy ahhoz kapcsolódó politikai filozófiai problémát, hogy közben elkerülte valamiféle „ördögüzést idéző” (Skinner, 1997: 16.) esztétörténeti igazságszolgáltatás veszélyét. Azzal együtt tehát, hogy mint filozófiai pozíciót, a Hayek és Polányi Mihály által képviselt álláspontot tarthatóbbnak véli, mint Oakeshott szkeptikus pozícióját, mindvégig megmarad a „megértő kritika” saját maga által felállított mércéjénél, illetve alapos kontex-

tuális elemzéssel mutatja be, miért volt ez a pozíció tarthatóbb az angolszász konzervatívok számára *adott helyen, adott időben*. Teszi mindezt könnyed és közérthető nyelvezettel, helyenként egy-egy humoros anekdotát is bevetve az olvasói figyelem fenntartására.

A könyv (a bevezetéssel együtt) hat fejezetéből négy szorosan kapcsolódik ehhez a „kétmagvú” (politikai filozófiai és eszmetörténeti) koncepcióhoz. Előszörban ezeket kíséreltük meg ismertetni írásunkban. A két további fejezet némileg lazábban illeszkedik a mű szövetébe, ugyanis – véljük – igazából csak egy-egy „maghoz” kapcsolódnak. Az egyik, a Ronald Dworkin és Alexander Bickel által a bírói aktivizmusról folytatott vitát feldolgozó fejezet a politikai tudás problémájának jogelméleti vonatkozásaihoz szolgáltat érdekes adalékokat. A másik, a blairi-clintoni „harmadik útról” szóló, általunk csak röviden érintett, markáns álláspontot megfogalmazó fejezet pedig, bár a neokonzervativizmus eszmei hatástörténetét hivatott illusztrálni, alighanem a napjaink brit és amerikai baloldalát kutatók fokozott érdeklődésére is számot tarthat.

Ha valamivel kapcsolatban lehet némi hiányérzetünk, az talán az, hogy a könyv az általa tárgyalt filozófiai problémák terén – mint azt Oakeshottal kapcsolatban egy korábbi jegyzetben megkíséreltük érzékeltetni – majdnem annyi kérdést vet fel és hagy megválaszolatlanul a figyelmes olvasóban, mint amennyire választ ad. Ha azonban komolyan vesszük, és nemcsak a politikai tudásra alkalmazzuk a Mándi Tibor által sokszor idézett Szókratész tudásról alkotott álláspontját, akkor a mű eme „befejezetlensége” sokkal inkább erényként, semmint fogyatékoságként tűnhet fel.

JEGYZETEK

¹ Lásd erről például a *Kommentárban* 2008-ban lefolyt vitát (Békés, 2008; Balázs, 2008; Mándi, 2008.).

² Oakeshott és a „relativizmus” eme – kissé talán lakonikus – kapcsolatba hozása felvet néhány érdekes kérdést. Mándi Tibor megjegyzése alighanem a könyv egy korábbi része alapján válik érthetővé. Mint korábban idéztük, a szerző rámutat: Oakeshott álláspontja „elvont értelemben” nem tud választ adni a *mi a teendő?* kérdésére.

Érdemes lehet felvetni, hogy oakeshotti koncepció – főleg a „relativizmus” szemléltetésére alkalmazott weberi tények és értékek megkülönböztetéséhez képest – mennyiben tekinthető relativistának. Úgy véljük, a „hagyomány sugalmazásaira” hagyatkozás legfeljebb valamiféle „kulturális relativizmussal” vádolható, szemben Weber álláspontjával. A weberi megközelítés („Kövessd a démonodat!”) Strauss által kifejtett *reductio ad absurdum*-át („Kövessd a démonodat tekintet nélkül arra, hogy jó vagy gonosz az a démon!” – Strauss, 1999: 39.) ugyanis Oakeshott esetében alighanem árnyalja az, hogy az általa elsődlegesnek tartott erkölcsi hagyomány behatárolja a lehetőségek (azaz a „választható démonok”) körét.

Ha ezt elfogadjuk, Oakeshott álláspontjával mindössze annyi lehetne a baj, hogy kontextus-

hoz kötött, tehát megállapításai *extra Britanniam* érvénytelenek – lehetséges ugyanis olyan hely, ahol nem létezik egészséges erkölcsi hagyomány. Ezzel látszik egybecsengeni Mándi Tibor véleménye egyik korábbi írásában: „[Oakeshott álláspontjában benne van] az angol gentleman veleszületett magabiztossága, a megingathatatlan hit abban, hogy »*There will always be an England*«. Nos, érthető okokból, ebben a hitben a közép-európai Hayek képtelen volt osztozni.” (Mándi, 2002: 210.)

Mindazonáltal érdemes szemügyre venni a könyv harmadik mottójaként választott, Tom Stoppardtól származó idézetet: „[...] nem látom mi a különbség aközött, ha úgy gondolja, hogy a Tízparancsolatnak engedelmeskedik, vagy hogy a tenisz szabályainak. – A különbség az, hogy a tenisz szabályait meg lehet változtatni.” Ebből mi személy szerint a konvencionalista álláspont *alapjában való* elutasítását véljük kiolvasni (értve ez alatt, hogy egy tisztán konvencionalista álláspont már saját kontextusán belül is relativistának minősülne). Azt pedig, hogy melyik szerző kedvelt toposza a tenisz, mint a természetjogi megalapozástól mentes „morális társulási” forma analógiája, talán mondanunk sem kell... (Lásd pl.: Oakeshott, 1999: 136-139.; Oakeshott, 2001: 442-451.)

IRODALOM

- Balázs Zoltán (2008): A spontán rend valósága. Válasz Békés Mártonnak. *Kommentár*, 3/3. 98–102.
- Békés Márton (2008): A spontaneitás ideológiája. Konzervatív Hayek-kritika. *Kommentár*, 3/2. 83–93.
- Békés Márton (2009): *Amerikai neokonzervativizmus. Egy kisiklott ellenforradalom*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Egedy Gergely (2005): *Brit konzervatív gondolkodás és politika, XIX–XX. század*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Fuller, Timothy (1999): Foreword. In: *Michael Oakeshott: On History and Other Essays*. Indianapolis, Liberty Fund. ix–xx.
- Körösényi András (1989): *Liberális vagy konzervatív korszakváltás?* Budapest, Magvető Kiadó.
- Mándi Tibor (2002): Oakeshott és Hayek. A modern konzervativizmus Janus-arca. *Politikatudományi Szemle*, 11/3–4. 199–212.
- Mándi Tibor (2008): Miért volt Hayek konzervatív? – Kiegészítés Balázs Zoltán válaszához Békés Mártonnak. *Kommentár*, 3/4. 26–33.
- Michael Oakeshott 1948-as levélváltása Karl Popperrel. (2006) Bev. és ford.: Horkay Hörcher Ferenc. *Kommentár*, 1/2. 35–45.
- Oakeshott, Michael (1999): *On History and Other Essays*. Indianapolis, Liberty Fund.
- Oakeshott, Michael (2001): *Politikai racionalizmus*. Szerk: Molnár Attila Károly, ford.: Kállai Tibor, Szentmiklósi Tamás. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Skinner, Quentin (1997): Jelentés és megértés az eszmetörténetben. In: *A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe*. Szerk.: Horkay Hörcher Ferenc. Pécs, Tanulmány Kiadó. 7–53.
- Strauss, Leo (1994): Mi a politikai filozófia? Ford.: Berényi Gábor. *Világosság*, 35/7. 20–50.
- Strauss, Leo (1999): *Természetjog és történelem*. Ford.: Lánczi András. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor.